

Man van staal valt van zijn voetstuk

De herbegrafenis van Stalin in 1961

Stalin werd na zijn dood bijgezet in een mausoleum. Het volk van de Sovjet-Unie was in diepe rouw. Slechts acht jaar later oordeelde de geschiedenis anders over deze dictator. Hij werd herbegraven op een andere plek. Is dit zijn laatste rustplaats?

Opnieuw begraven

De enige zekerheid in het menselijk bestaan is de dood. Hoe de dode herinnerd wordt, is aan de levenden. Iedere generatie schept haar eigen beeld van de geschiedenis, waardoor de waardering van een overleden persoon kan veranderen. In deze serie kijken we naar bekende personen die ook na hun overlijden de gemoederen bezighielden. Dit keer Ioseb Dzoegasjvili, de 'man van staal', oftewel Stalin (1878-1953).

Ben Vriesema is oud-hoofdredacteur van Kleio.

***D**e doodstrijd was verschrikkelijk. God schenkt slechts de rechtvaardigen een gemakkelijke dood. Toen we toekeken stikte hij zich letterlijk dood. Toen het laatste ogenblik leek te zijn aangebroken, opende hij plotseling zijn ogen en keek alle aanwezigen aan. Het was een verschrikkelijke blik, waanzinnig, of misschien wel woest en vol doodsangst¹*

Svetlana, de dochter van Stalin, was aanwezig bij de laatste minuten van haar vader.

Stalin was zoals we weten geen makkelijk mens. Hij groeide op in Georgië met een tirannieke vader en een moeder die een priesteropleiding in gedachten had voor haar zoon. Ioseb Dzoegasjvili, zoals Stalins geboortenaam was, voelde zich toen hij opgroeide aangetrokken tot de leer van het marxisme. Zijn steun aan Lenin, maar vooral zijn organisatorische talent zorgden ervoor dat hij boven kwam drijven in de poel van mogelijke opvolgers van Lenin. Met overvallen,

kidnapping en diefstal zorgde hij ervoor dat Lenin genoeg geld kreeg om zijn revolutie-idealen door te zetten. Lenin zag de 'man van staal' (een bijnaam die Jozef zich maar wat graag toe-eigende) niet als zijn ideale opvolger. Stalin zorgde er echter voor dat hij, na de dood van Lenin in 1924, vakkundig en met hatelijke campagnes zijn (mogelijke) tegenstanders ver van zich hield. Als secretaris-generaal van de Communistische Partij die de Sovjet-Unie leidde, wist hij de macht naar zich toe te trekken. Via ambitieuze vijfjarenplannen probeerde Stalin de economie op stoom te krijgen. Met wisselend resultaat overigens. Hij verstevigde de greep op het land door met behulp van de geheime politie duizenden vermeende anticomunisten naar werkkampen te sturen. De Tweede Wereldoorlog, die voor de Russen pas begon toen Hitler het non-agressiepact naar de prullenmand verwees,

zorgde ervoor dat Stalin niet alleen in eigen land op handen werd gedragen. In Amsterdam werd na de oorlog nog een laan naar hem vernoemd, want met de steun van de Russen werd Hitler-Duitsland verslagen.² Tijdens de periode na de oorlog verstevigde Stalin zijn greep op het land en werd de Sovjet-Unie geleid door een paranoïde dictator die overal vijanden zag en velen richting de goelag stuurde. Zo werd bijvoorbeeld de populaire admiraal Zjoekov naar Odessa gestuurd, ver weg van de invloedssfeer van Moskou. Niemand mocht maar in de buurt van de schaduw van de Grote Leider komen.

Balseming

Toen Stalin op 5 maart 1953 na een beroerte in zijn datsja overleed, werden de Russen op allerlei manieren ingelicht over de dood van hun leider. 'Het hart van de strijdmakker en de geniale opvolger van Lenin

Het graf van Stalin bij de muur van het Kremlin. Foto: Ronnie Macdonald.

klopt niet meer. Heengegaan is onze wijze leider, leraar van de partij en van het Sovjet-volk,' meldde Radio Moskou. De man van staal, gevreesd, gevierd en gehaat, was niet meer. In de Sovjet-Unie heerste na de bekendmaking treurnis en verbijstering alom. Ook de Communistische Partij Nederland treurde over het heengaan van haar inspirator. In de Sovjet-Unie waren overal op straat huilende mensen te zien. Winkels werden gesloten, het was een periode van intensieve rouw. Componist Sergej Prokofjev overleed op dezelfde dag als Stalin en zijn weduwe kon niet eens aan een bos bloemen komen voor op de kist van haar man. Na de balseming van het lichaam van Stalin werd het tentoongesteld in Moskou waar duizenden en nog eens duizenden mensen de laatste eer wilden bewijzen aan hun leidsman. Er kwamen echter zoveel mensen opdagen dat velen in verdrukking raakten en overleden. Hoeveel mensen er exact zijn gestorven, is onbekend, maar dat het meer dan honderd waren was in de Sovjet-Unie een publiek geheim. Het lichaam werd in een glazen kist naast dat van zijn voorganger Lenin in het mausoleum geplaatst. Lenin ligt er nog steeds, Stalin is weg.

Destalinisatie

Nog geen drie jaar na het overlijden van Stalin hield zijn opvolger Nikita Chroesjtsjov een rede tijdens het twintigste

congres van de Communistische Partij. Communisten uit allerlei windstreken kwamen hiervoor naar Moskou. Het viel de aanwezigen op dat er geen enkel portret van Stalin zichtbaar was. Op 25 februari 1956 waren er alleen partijafgevaardigden van de Sovjet-Unie aanwezig bij een speciale toespraak van Chroesjtsjov. In een vier uur durend relaas oordeelde deze vernietigend over het beleid en de persoon van Stalin.³ Niet de overwinning op nazi-Duitsland werd aangekaart, maar de gigantische verliezen die door de tactiek van Stalin (verschroeide aarde; militaire blunders) waren veroorzaakt, werden genoemd. Ook de buitengewone wreedheid van Stalin werd door zijn opvolger aangehaald. Voor de Russische toehoorders was dit alles een grote schok. Stalin werd van het voetstuk gekgeld door zijn opvolger. De 'geheime toespraak' bleef niet heel lang geheim, want via Oost-Europese kanalen ging de toespraak de hele wereld over. In sommige landen was men blij dat er een sprake was van een soort openheid (glasnost avant la lettre), maar in Georgië hadden ze het totaal niet op Chroesjtsjov. 'Eeuwige roem aan Stalin!' riep men in de straten van Tbilisi.⁴ Misschien logisch, want Stalin was uit deze Sovjet-deelrepubliek afkomstig. En nog steeds wordt er in Gori in het geboortehuis van Stalin zeer weinig ruimte ingelast voor de talrijke duistere kanten van hun voormalige inwoner.⁵ Chroesjtsjov en andere leden

van de nomenklatoera lieten het niet alleen bij woorden. Op 31 oktober 1961 (slechts acht jaar na de dood van Stalin) werd het Rode Plein in de avond afgezet en ook de toegangswegen werden afgesloten. Stalins lijk werd van de glazen sarcofaag in het mausoleum naar een doodskist overgeheveld. Zijn naam werd van de buitenmuur gebeiteld. De gouden knopen op zijn admiraalsjas werden vervangen door koperen, de gouden epauletten werden van de schouders gehaald. De kist werd neergelaten in graf bij de muur van het Kremlin, waar men het met aarde bedekte (en niet met betonnen platen zoals was afgesproken). Een rode doek kwam over de kist. De begrafenisondernemer was alleen vergeten de schroeven van het deksel aan te draaien. Stalin ligt nog steeds daar. Een beeld markeert de plek. Maar of dit zijn laatste rustplaats blijft, is onzeker. Poetin, wiens grootvader de kok was van Stalin, is een bewonderaar van de voormalige secretaris-generaal. Wellicht komt er in de toekomst eerherstel voor de dictator. Het lichaam van Stalin zal evenwel nooit meer te bewonderen zijn. ■

Een rij voor het mausoleum met Lenin en Stalin in 1957. Foto: Manfred en Barbara Aulbach.

¹ Svetlana Alliluyeva, *Twintig brieven aan een vriend* (Brussel 1967), p. 18.

² De Stalinlaan werd na het neerslaan van de opstand door het Sovjetleger in Boedapest in 1956 hernoemd in Vrijheidslaan.

³ William Taubman, *Kruschev: The Man, His Era* (Londen 2005), p. 271.

⁴ *The Times*, 19 maart 1956.

⁵ Afgelopen zomer bracht Paul Robijns een bezoek aan het geboortehuis en Stalinmuseum en verwittigde de auteur dezes van de opvallende hagiografische benadering van Stalin in Gori en omstreken.

Verder lezen

Ian Kershaw, *Persoonlijkheid en macht. Politieke leiders die het moderne Europa veranderden* (Spectrum, 2022).

Simon Hall, 1956. *De wereld in opstand* (Spectrum, 2016).

Adward Radzinsky, *Stalin. Onthullingen uit geheime privé-archieven* (Balans/Van Halewyck, 1996).